

ZENEKARI KULTÚRÁNK TÖRTÉNETÉBŐL

(III.) 1940 — fordulópont Budapesten

Szendy Károly, Budapest polgármestere 1940. április 23-án írta alá a törvényhatósági bizottság (közgyűlés) hivatásos szimfonikus zenekar alapítására vonatkozó határozatát. Zenekultúránk történetében fontos dátum ez, első professzionális hangversenyező nagygyűlésünk, a Székesfővárosi Zenekar születésnapja. 72 muzsikusként tagja végre anyagi biztonságban koncertezhetett, tisztos havi fizetésért, teljeskörű szociális ellátást élvezett. Mindenesetre sok víznek kellett lefolynia a Dunán, míg Bárczy István 1909-es zenekar-alapító terve valóra vált.

A 20-as évek elején külföldi szaklapoknak küldött Kodály-tudósítások visszatérő gondolata, hogy a trianoni béke és a pusztító magyarországi infláció következtében Budapest 1914-ig ígéretesen fejlődő zenei élete mélypontra zuhant, valósággal balkanizálódott. Az értéktelenség pénzt 1927. január elsején vezették be, de már 1929 novemberében kitört a nálunk is súlyos és tartós következményekkel járó nagy gazdasági világválság. Nem kedvezhetett tehát a csillagok állása hivatásos zenekar alapításának. 1922–25 között a Városi (ma: Erkel) Színház együttese koncertezett, Ábrányi Emil és neves külföldi vendégkarnagyok vezényletével, Budapesti Szimfonikus Zenekar néven. Unger Ernő főiskolai tanár a Zeneakadémia frissen végzett növendékeiből alakította meg a Budapesti Hangversenyegyesületet, amely 1923–29 között működött, s 1925-től rendszeresen szerepelt a Rádióban is.

A legfontosabb fejlemény, hogy 1923-ban bemutatkozott a Városháza hangszerismerő tisztviselőiből alakult, kezdetben 30 tagú Székesfővárosi Zenekar — e néven az első. Boldog kor, mondhatnánk, hisz legalább az értelmiség neveltetéséhez hozzátartozott egy hangszer jó amatőr színvonalú elsajátítása. A létszám csakhamar megnőtt, s Bor Dezső együttesét 1925-ben átvette a főváros népművelési bizottsága. Hogy a tagok kaptak-e valami pénzt, nem tudom. Az együttes törzsét mindenesetre lelkes és képzett amatőrök alkották, akik nyolcórás munka mellett — után, szabadidejükben vállalták e plusz elfoglaltságot. A mainál rövidebb, október közepétől május közepéig tartó évad folyamán kéthetente adták bérletes hangversenyeiket a kétezer személyes Vigadóban, nyáron számtalan szabadtéri játszóhelyen, melyek közt legendaként máig él a drága Károlyi-kert (az Újpest–Kispest metróvonal építésekor szűnt meg). A zenekar missziót teljesített rendkívül alacsony helyárral: 30 meg 50 fillér volt a tarifa, míg 1928-ban a Filharmonikusok koncertjeire egy pengőnél kezdődtek a helyárak. De missziót teljesített Bor Dezső együttese igényes műsorpolitikájával is. Rendszeresen

játszott Bartókot, Kodályt. Minden évben rendezett legalább két ügynevezett tehetségvédelmi hangversenyt ígéretes pályakezdő előadóművészeink és zeneszerzőink megismertetése végett. Felléptették a 11 éves Fischer Annie-t, koncertkarmesterként bemutatták Ferencsik Jánost és Solti Györgyöt. Farkas Ferencről Szabó Ferencig zeneszerzőink hosszú sorát juttatta először nyilvánossághoz a tehetségvédelmi akció. Rendszeresen tartottak nemzeti esteket — finn, francia, stb. — s adták elő nálunk ismeretlen, vagy alig játszott külföldi zeneszerzők műveit. Műsorújságuk — *A zene* — koncertműsorok és műismertetések közreadása mellett közölte Jemnitz, Lajtha, Molnár Antal írásait, dalfordításokat; hangverseny- és operakritikai rovata is volt.

Kamarazenekarok

Az elnevezés 1920 januárjában bukkan fel először nálunk. Egy 25 éves hegedűs, őstől az Opera brácsatuttlistája, Komor Vilmos ekkor mutatkozott be az Operaház tagjaiból alakult, s nevét viselő kamarazenekar karmestereként. Mai értelemben inkább kis szimfonikus zenekarnak nevezhetnők az együttest, mely játszotta Mendelssohn, R. Strauss Hegedűversenyét, Csajkovszkij Mozartianáját, Weinertől a Farsangot és a Katonásdit, s egy sor más, a kamarazenekari repertoárhoz szorosan nem tartozó alkotást is. Amikor 1925. december elsején, egy Rákóczi út eleji bérházban a Rádió rendszeres műsorszórásra rendezkedett be, az akkori szűk stúdióban Komor Vilmos — még épp, hogy elférő — kamarazenekara lett a Rádió minden házi együttese. Megsokszorozza ennek jelentőségét, hogy a helyszíni közvetítésekhez 1929-ig hiányzott a technika. Egy, a karmester leánya által publikált, 1928. augusztus 17-én kelt rádiós diszpozícióból kiderül, hogy szeptemberben nem kevesebb, mint 13 szereplésre szerződtek az együttest. Volt ebben szórakoztató- és könnyűzene, balett-muzsika, operett, s néhány koncert-operaénekes közreműködésével.

A rendszeres rádiós közreműködés meg az együttes 1928 tavaszán abszolválta igen sikeres háromhetes olasz turnéja lett végül a kamarazenekar veszte. Nem új találmány a kenyéririgység. Az év őszén az Operaház, mint munkáltató, kikötötte, hogy a Rádióban teljes zenekarából összeállított 3–4 turnus szerepeljen, vagyis minden zenész részesedjék a honorárium-

ból, s a produciókat ne egy brácsás, hanem a tár-
sulat karmester–tagja vezényelje. Komor együttese
nem sokra rá kimúlt.

Kamarazenekari létszámot kért „kölcson” a Zene-
akadémia növendékzenekarából 1925. október 31-én
rendezett Bach–estjéhez (három kantáta és a C–dúr
3–zongorás verseny) Edwin Fischer, a zseniális pia-
nista–karmester, ki a versenyművet a zongora mellől
vezényelte. Az első modern kísérlet is a Zeneakadé-
miához fűződik. 1928. február 25-én, a XIV. növendék-
hangversenyen Mozart K. 488 számú A–dúr
zongoraversenyét játszotta Fischer Annie, „kísér az
intézet kamarazenekara. Tanára: Weiner Leó.” (Év-
könyv) Ez volt az első karmester nélküli zenekari
produkció Magyarországon. Hanem Weiner, a maxi-
malista, jó fél évig próbálta ezt az egyetlen műsor-
számot, s mivel a kenyérkereső növendékeknek nem
volt elegendő szabadidejük, újabb művek betanulása
elmaradt. Elképzelhető pedig, hogy mennyit adott az
amúgy hanyag kezekre bízott növendékzenekarnak ez
az intenzív próbamunka.

A 30-as évek derekán Fraknói Károly alapította
meg s vezényelte a Női Kamarazenekart; itt kezdte
dirigensi pályafutását Sándor Frigyes. Az együttes
repertoárján a mai kamarazenekari anyag szerepelt
jellemzően, a karmester nélküli működés azonban az
50-es évek végének vívmánya lesz majd (Tátrai Vil-
mos Magyar Kamarazenekara). Gyakran játszott ka-
marazenekari létszámmal Lichtenberg Emil
1919-ben alapított oratórium–társasága, a Budapesti
Ének- és Zeneegyesület (becenevén: bömölde) is.

Két válság egycsapásra

1929. november 24-én összeomlott a tőzsde New
Yorkban, nyomában az első világgazdasági válság (cső-
dök tömege, vágatott munkanélküliség nálunk is). 1929-
ben mutatták be az első hangosfilmet Budapesten (Az
éneklő bolond, USA, 1928). Érzelmes dala, az Al John-
son által énekelt *Sonny boy* örökzöld lett a slágerek kö-
zött. Zenekari muzsikuskaink hosszú éveken át cipelték
a technikai újítás súlyos terhét. A némafilmet ugyanis
élő zenével festették alá. A bemutató moziban zenekar
játszott — ha nem is nagy szimfonikus létszámmal —,
a Corvinban, a Fórumban vagy az Urániában mindmáig
látni az orchester hült helyét. Az utánjátszó moziknak
már csak valami kiségyüttesre telt, a „csöngető moz-
zinak” is becézett legolcsóbb helyáru műintézetekbe
egy szál zongorista, hegedűs, harmóniumos (moziorgo-
na) jutott. Hangosfilmek vetítésére természetesen a bor-
sos belépti díjakat szedő premiermozik rendezkedtek be
először, s bocsátották szélnek fölöslegessé vált zeneka-
raikat. Százszámra vesztették el igen szerény kenyér-
üket muzsikuskaink, kiken a kivándorlás sem segített
volna, hiszen globális méretű volt a gazdasági válság,
s vele a zenei élet pangása, másfelől a hangosfilm el-
terjedése is globális volt, mindenütt megszűntek a mo-
zizenekarok.

Még 1934-ben is munkanélküli fiatal hangszerese-
kből szervezte meg Sány Zoltán, az operaház utóbb nyi-
lassá vált korrepetitora — 1944 őszén igazgatója — a
Budapesti Szimfonikusokat. A mindössze két évet meg-
élt együttes évadonként 16 bérleti hangversenyt adott
a Budai Vigadóban, s minden alkalommal bemutatott
legalább egy magyar s egy nálunk nem ismert modern
külföldi alkotást. Állástalan Zenészek Szimfonikus Ze-
nekara néven 1935-ben mutatkozott be rövid életű új
együttes, Melles Béla vezényletével. Kenyértelen mu-
zikusokból alakultak a 30-as évek második felében
különbféle egyetemi diákegyüttesek — Emericana, Turul
Szépművés Céh — szimfonikus zenekarai is.

A máig ható legfontosabb csemény a Budapesti
Hangversenyzenekar születése (1930). Munkanélkü-
liek hozták létre, akár a többi említett — és nem em-
lített — alakulatot. Azzal a lényeges különbséggel,
hogy a BHZ életben maradt, s az ország legjobb ze-
nekarává fejlődött, szinte hónapok alatt. Igaz, létkér-
dése volt a magas színvonalú művészi teljesítmény,
mert ennek köszönhette fennmaradását. Egyetlen be-
vételi forrása ugyanis a hangversenyrendezőktől fel-
lépésenként fizetett tiszteletdíj volt. A menedzserek-
nek kellett egy megbízható szimfonikus együttes,
amely kielégíti a legnagyobb karmesterek igényeit és
nincs túlterhelve színházi munkával, mint a Filhar-
monikusok. A BHZ-t rendszeresen vezényelte Klei-
ber, Klemperer, Mengelberg, Monteux, De Sabata,
Bruno Walter, Weingartner és sok más óriás karmes-
ter. Ez persze visszahatót a színvonalra. Pedig a fi-
zetség nem volt éppen busásnak mondható. Tátrai
Vilmos beszélt el (*Zenekar*, próbaszám, 1994. má-
jus, 7. o.), hogy egy három próbával előkészített kon-
certért a zenész 16 pengőt kapott. Ha a BHZ-nak
havi nyolc fellépés jut — ennyi persze nem jutott
—, tagjai akkor sem érték volna el az egykori slá-
gerben vágyálomként megénekelte „havi 200 pengő
fix”-et. Mindazonáltal 1940-ben a BHZ-ra épült a
hivatásossá átszervezett Székesfehérvári Zenekar, a
mai ÁHZ közvetlen elődje. Mindössze négy muzsi-
kust vettek át Bor Dezső azonos nevű társulatából.
Hanem a nemzetközi színvonalhoz szokott BHZ köz-
ségezés utáni első évei nem voltak teljesen felhő-
lenek. Vezető karnagyául ugyanis a hegedűsnek
közepes, karmesternek gyenge Csilléry Bélát neve-
zték ki, kinek édesapja, Dr. Csilléry András, a főváros
törvényhatósági bizottságának kormánypárti hangadó
képviselője, az atyai szeretet szép megnyilvánulása-
ként e kulcspozíciót ambíciózus fiának kijárta. Der-
mesztő kritikákat írtak róla, s neki is szóltak a fiatal
Ferencsiknek címzett magasztaló bírálatok (milyen
más is az, ha karmester kerül a zenekar élére).

Legközelebb az országban, nagyvárosainkban te-
kintek szét és pótolom, ami ebből a fejezetből kima-
radt.

(Folytatjuk)

✎ Breuer János